

УДК 631.15.017.3

А. В. Мовчанюк,

*к. е. н., старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування,
Уманський національний університет садівництва, м. Умань*

М. І. Дяченко,

*к. с.-г. н., доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування,
Уманський національний університет садівництва, м. Умань*

СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УМАНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

A. V. Movchaniuk

*Ph.D., Senior Lecturer of the Department of Public Administration and Administration, Uman
National University of Horticulture, Uman*

M. I. Diachenko

*Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Administration and
Administration, Uman National University of Horticulture, Uman*

THE MODERN STATE OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UMAN DISTRICT OF CHERKASY AREA IN DECENTRALIZATION CONDITIONS

В статті проаналізовані актуальні питання необхідності поліпшення соціально – економічного благополуччя сільських територій, підвищення рівня якості життя населення у селищах та селах шляхом забезпечення спроможності органів місцевого самоврядування створювати економічні та соціальні умови розвитку територіальних громад та їх об'єднань. Акцентовано увагу на розробку сучасних технологій управління територіями та на відповідну підготовку керівних кадрів для територіальних громад.

Організація розвитку сільських територій у сучасних умовах вимагає вдосконалення системи розподілу функцій органів центральної та місцевої влади під час створення моделі управління сільськими територіями спрямованої на розвиток місцевого самоврядування, надання повноважень управління земельними ресурсами, організації створення у громадах доступних соціальних послуг, адаптації та побудові ефективної форми розвитку аграрного сектору, об'єктів житлово-комунальної, соціальної інфраструктури для всіх груп сільського населення та інше.

Розширення повноважень органів місцевого самоврядування має здійснюватися так, щоб, з одного боку, максимально наблизити процес прийняття рішення до громадян, а з іншого, щоб органи влади володіли організаційними, матеріальними та фінансовими ресурсами, достатніми для забезпечення необхідного обсягу та якості послуг, які надаються населенню згідно з загальнодержавними соціальними стандартами.

The article analyzes the urgent issues of the need to improve the socio - economic prosperity of rural areas, improve the quality of life of settlements and villages by providing local governments with the opportunity to create economic and social conditions for the development of territorial communities

and their associations. The emphasis is on the development of modern technologies for managing the territories and the appropriate training of leading personnel for the territorial communities.

The organization of rural development in modern conditions requires the improvement of the system of distribution of the functions of central and local authorities in the creation of a model of management of rural areas aimed at developing local self-government, providing authority for land management, organizing the creation of affordable social services in communities, adapting and building an effective form of development the agrarian sector, objects of housing and communal services, social infrastructure for all groups of the rural population.

The empowerment of local governments should be carried out so that on the one side, to bring decision-making process to the public and on the other side, that the authorities had organizational, material and financial resources to ensure the required scope and quality of services which are provided to the public in accordance with national social standards.

Ключові слова: *соціально – економічний розвиток, органи місцевого самоврядування, місцевий бюджет, стратегічний план.*

Key words: *socio-economic development, local governments, local budget, strategic plan*

Постановка проблеми. Сьогодні вихід суспільства із системної кризи невіддільно пов'язують із раціональною зміною системи державного управління, що потребує проведення широкомасштабної адміністративної реформи. Особливістю цієї реформи є те, що вона безпосередньо прив'язана до вимог часу та політичної кон'юнктури, а остання в нашій країні не характеризується стабільністю. Тому Україні потрібні реформи і перш за все вони мають бути здійсненні в системі адміністративно – територіального устрою за для підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади. Саме ці процеси вимагають не лише оновлення та поліпшення елементів системи управління, що неналежно функціонують, а й кардинального перетворення механізмів держави, зокрема правового регулювання – децентралізації, як важливого чинника досягнення ефективності державного управління.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Саме актуальні питання про необхідність поліпшення соціально – економічного благополуччя в сільській місцевості України стали предметом розгляду багатьох українських дослідників серед яких варто відзначити Н. Зіковчука, Я. Малика, В. Малиновського, В. Мамонова, Г. Одінцева, П. Саблука, А. Сізенка, В. Шаповала, П. Шевчука, І. Шевченка, та інших.

Формулювання цілей статті (постановка завдання): Метою дослідження є аналіз теоретичних основ та практичних рекомендацій щодо забезпечення сталого розвитку сільських територій в умовах децентралізації влади в Україні, а також визначення перспектив розвитку сільських населених пунктів на прикладі Уманського району Черкаської області.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні соціально – економічний розвиток сільської території на пряму залежить від сталого функціонування та перспективного розвитку сільськогосподарського виробництва відповідної території. Нажаль у більшій частині регіонів, відзначається вузька спеціалізація сільськогосподарського виробництва, яка спрямована лише на галузь рослинництва, крім того інтенсифікація виробництва та виробничих процесів, відсутність альтернативи агровиробництву в сільській місцевості, негативно відзначаються на скороченні робочих місць, а отже призводить до міграції сільського населення. Село швидкими темпами втрачає культуру, соціальну та економічну інфраструктуру. Таке становище потребує всебічного підходу до розвитку села, головним чином за допомогою політики втручання органів влади усіх рівнів, доповнених діями, які можуть виконуватися за допомогою розроблених стратегічних заходів. Мова в даному випадку йде про необхідність вироблення нової ідеології розвитку сільських територій, спроможної змінити ставлення держави до селян, покращити психологічний клімат на селі, подолати невпевненість сільського населення у своєму майбутньому [1, с.298].

До територіальної реформи місцевого самоврядування в Уманському районі підійшли виважено та конструктивно. Проводились обрахунки перспективних планів прогнозованих об'єднаних територіальних громад, їх рівень платоспроможності та забезпеченості соціально – економічного розвитку, враховувались та аналізувались традиції і віковічні зв'язки між сільськими громадами. Перша територіальна громада в Уманському районі створена 29 жовтня 2017 року до якої ввійшли вісім сіл загальною площею 234,6 км² із чисельністю 8584 осіб.

Уманський район розміщений в південно-західній частині Черкаської області і, як адміністративна одиниця, є одним з найбільших районів в Черкаській області. Його територія складає 140,4 тис. га (6,7% території області) з яких сільськогосподарські угіддя складають 112,6 тис. га в тому числі рілля 106 тис. га, чисельність населення - 43 тисячі жителів. У районі налічується 53 населених пункти: 52 села і одне селище міського типу.

На Уманщині добре розвинута мережа автомагістралей. Територією району пролягає автомагістраль Київ – Одеса та автошляхи Львів – Дніпропетровськ, Умань – Черкаси, Умань - Кіровоград і залізнична колія зі станціями Умань та Яроватка.

Маючи в обробітку 106 тис. га ріллі визначається економічний напрям спеціалізації району яким є сільськогосподарське виробництво, де виробляється понад 80% валової продукції у районному показнику.

За період проведених на селі реформ відбувся перерозподіл власності. З'явилися нові за формою управління сільськогосподарські підприємства, численні фермерські господарства, фізичні та юридичні орендарі земельних паїв. Серед основних товаровиробників, які мають суттєві обсяги виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, домінуючими організаційно-правовими формами господарювання залишаються господарські товариства, яких станом на 01.01.2018 року в районі налічується 37 і в обробітку яких знаходиться 56,7 тис. га ріллі., що складає 60,2 % орних земель району. Крім того в районні здійснюють виробничу діяльність 77 фермерських господарств, які обробляють 10,9 тис. га ріллі. Щорічно збільшується категорія землекористувачів, так званих „одноосібників”, це категорія сільськогосподарських товаровиробників, які самостійно обробляють власні земельні частки (паї) та земельні частки (паї) свої рідних. За період з 2015-2017 років число „одноосібників” склало 4509 осіб, які в загальному обробляють 16 тис. га. ріллі. Крім того інші організації та установи, приватні підприємці громадяни - працівники соцсфери обробляють до 11 тис. га. землі.

Основна увага в районі приділяється зерновиробництву. В структурі посівних площ посіви зернових і зернобобових культур займають в середньому 59,3%. За 2017 рік всіма категоріями господарств району зібрано в заліковій вазі 220 тис. тонн зернових, з них пшениці 69,5 тис. тонн., кукурудзи на зерно 114 тис. тонн. Виробництво такої кількості збіжжя дає можливість повністю забезпечити потребу району у продовольчому зерні, посівному матеріалі та внести вагомий внесок у засаки області та країни в цілому.

Не менш привабливими культурами для сільськогосподарських товаровиробників залишається соняшник, соя, ріпак, площі яких в загальному складають 33% посівних площ району. Аграріями району вироблено соняшника – 45,2 тис. тонн., сої – 12,3 тис. тонн., озимого ріпаку – 5,7 тис. тонн. та цукрового буряка 75,5 тис. тонн.

В цілому галузь рослинництва в структурі сільського господарства займає провідне місце на неї припадає 86% обсягу виробництва валової продукції.

Ключовим аспектом в агровиробництві залишається розвиток земельних орендних відносин, адже сучасна земельна реформа, яка триває в Україні понад 25 років ліквідувала державну монополію на земельну власність.

В Уманському районі в кінці 90-х років минулого століття було розпайовано 80,2 тис. га земель колективної власності, з них 79,3 тис. га ріллі, що складає 84 % від площі ріллі, яка обліковується в адміністративних межах району за межами населених пунктів, крім того до розпайовання було включено площу майже 900 гектарів садів.

Фактично із прийняття Указу Президента України „Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” від 03.12.1999 №1529 з 2000 року розпочинаються орендні відносини між агроформуваннями заснованих на приватній власності та власниками земельних часток паїв. Розпочато укладання договорів оренди на земельні паї. Нарахування орендної плати на один пай в середньому по району в 2000 році складав 289 грн., або за 1 га – 96 грн., що відповідало 1% грошової оцінки землі. До 2016 року орендна плата в середньому по району зростає до 7246 грн. на один пай., або в розрахунку за 1 га 2400 грн., що відповідає 6,07 % від грошової оцінки землі. Тобто, розмір орендної плати по Уманському району зріс у грошовому виразі за рахунок збільшення відсоткової ставки розміру орендної плати та з урахуванням проведених індексаций грошової оцінки землі за 17 років у 25 рази. Для прикладу, середній розмір орендної плати по Україні у 2016 році складав 1093 гривні за 1 гектар розпайованих земель, або 3,5% від грошової оцінки землі. По областях найбільшу плату за 1 га розпайованих земель у 2016 році отримали власники у Полтавській області – 2243 грн./га., на другому місці Черкаська область – 2216 грн./га., на третьому місці Харківська область – 1600 грн./га. і на останньому місці Київська область – 533 грн./га [4, с.31].

Протягом 2017 року агроформування Уманського району різних форм власності орендували у 21,3 тисячі власників земельних паїв їх наділи загальною площею 63,9 тис. га, тобто 79,7 % від розпайованих земель.

Нарахування орендної плати за орендовані земельні частки (паї) у 2017 році складає 194,3 млн. грн., що на 41,5 млн. грн. більше порівняно із 2016 роком. Середній розмір орендної плати за один земельний пай склав 9148 грн. або 7,76% від грошової оцінки орендованої земельної ділянки.

Вагомим внеском соціально – економічного розвитку Уманського району є впровадження інвестиційних проектів, адже формування позитивного інвестиційного та інноваційного клімату це одне із основних завдань для розвитку району.

За 2017 рік підприємствами Уманського району освоєно 292,2 млн. грн. капітальних інвестицій, в розрахунку на одного жителя району відповідно складає 6847,2 грн., що на 9,3 % більше у порівнянні з 2016 роком.

У сільськогосподарському виробництві з 2015 року введенні в експлуатацію два інвестиційні проекти за європейськими стандартами виробничих процесів, а саме свинокомплекс ТОВ „АПК Насташки” – перша черга потужністю 15 тисяч свинопоголів'я, кролеферма ТОВ „Агроплант” – проектною потужністю вирощування 50 тисяч кролів. Протягом 2017 року ТОВ „Агроплант” завершуючи повний цикл виробництва – забій - переробка та реалізація через власну торгівельну мережу, ввели в експлуатацію цех по забою кролів, який включає додатково камери охолодження, вакуумування продукції, переробки, що надає можливість розширення асортименту кролівничої продукції.

Підприємствами ТОВ „Агрокомплекс – Вільшанка”, ФГ „Агрофірма „Базис” введени в експлуатацію цехи з лініями виробництва брикетів та палет із агробіомаси (соломи зернових культур, соняшника), що дозволяє виробляти альтернативні види палива. На сьогодні є досить актуальним відхід від використовуваних традиційних джерел теплоенергії, якими є природний газ та кам'яне вугілля, та перехід на нові види палива, а саме брикети з соломи є економічно – інноваційним рішенням.

Наведені приклади є досить показовими та свідчать про намагання сільського господарства відійти лише від традиційного сировинного виробництва, а підвищувати економічну ефективність агровиробництва за рахунок доданої вартості на власну продукцію, що можливо досягти завдяки впровадженню різноманітних видів власної переробки вищезгаданої продукції. Крім того, враховуючи, що практично на більшості сільських територій відсутня альтернатива сільськогосподарському виробництву, то розвиток малої та середньої переробки сільськогосподарської продукції сприятиме створенню додаткових робочих місць для сільських жителів, що відповідно сприятиме підвищенню їх добробуту та соціально – економічної інфраструктури територіальних громад.

Загальна кількість суб'єктів малого бізнесу по Уманському району складає 1106, в тому числі 944 фізичні особи підприємці та 162 малих підприємств. Від діяльності суб'єктів малого бізнесу за 2017 рік надходження до бюджетів усіх рівнів склали 94,0 млн. грн., в тому числі від малих підприємств 80,5 млн. грн., від підприємців фізичних осіб – 13,5млн.грн. Частка податкових надходжень від малого підприємництва складала 25,8%.

Соціально – економічний розвиток кожної територіальної громади напряму визначається рівнем наповненості місцевого бюджету.

Основним бюджетоутворюючим податком при формуванні районного бюджету виступає податок з доходів фізичних осіб, який відповідно уточненого плану на 2017 рік районного бюджету складає 80,2 млн. грн. або 99,3%. Якщо ж проаналізувати детальніше від діяльності яких суб'єктів господарювання відбувається залучення даного податку то слід відзначити, що від виплаченої заробітної плати працівникам агросектору, від оренди земельних часток паїв та від декларування доходів одноосібниками ПДФО акумулюється близько 48,4 млн. грн., що складає 60,3% у районному бюджеті з яких 88,5% або 42,8 млн. грн. надходить від сільськогосподарських підприємств.

Надходження по зведених сільських бюджетах від 50% і більше формуються за рахунок надходжень за сплату земельного податку, орендної плати за використання земельних ресурсів, єдиного податку підприємств 4 – групи оподаткування, так як дані податки у стовідсотковому обсязі надходять до сільських бюджетів.

За 2017 рік до зведеного бюджету Уманського району надійшло 195,7 млн. грн., темп росту до відповідного періоду минулого року 123,5%, в тому числі надходження до районного бюджету по загальному фонду склали 85,2 млн. грн. по спеціальному – 3,4 млн. грн., до зведених бюджетів сільських, селищної рад відповідно надходження склали 103,4 млн. грн. та 3,7 млн. грн. Крім того, на виконання делегованих повноважень в галузях освіти, медицини, соціального захисту населення та інших з державного бюджету надано районному бюджету дотацій, субвенцій на загальну суму 322,1 млн. грн. Таким чином, загальний зведений бюджет Уманського району за 2017 рік склав 525,8 млн. грн., що на 36,3% або на 139,9 млн. грн. більше від надходжень 2016 року. Збільшення відбулось за рахунок збільшення власних та закріплених надходжень на 36,9 млн. грн. (+24,4%) та збільшення державної дотації, субвенції на 103 млн. грн.

Видаткова частина районного та сільських бюджетів Уманського району спрямовується на утримання бюджетних закладів та покращення їх матеріальної бази, соціальну та житлово-комунальну інфраструктуру населених пунктів. Бюджетні установи району це органи місцевого самоврядування (50 сільських селищних рад у 2017 році), крім того це 62 освітніх заклади, з яких: 22 дошкільної освіти, 38 загальної середньої освіти та 2 позашкільної освіти (ЦДЮТ та ДЮКФП), центральна районна лікарня на 205 ліжок, центр первинної медико – санітарної допомоги до якого входять 12 медичних амбулаторії, 42 фельдшерських пункти. Реалізацію державної політики в галузі культури району забезпечують 115 закладів культури, з них 54 клубних закладів, 55 бібліотечних, 2 дитячі музичні школи, 4 музеї.

З 2008 року сільські громади Уманського району є учасниками проекту Європейського Союзу та Програми розвитку ООН „Місцевий розвиток, орієнтований на громаду”, в рамках якого в I турі реалізовано п'ять мікропроектів на загальну суму 917,7 тис. грн. з яких 458 тис. грн. кошти ПРООН. Участь у проекті дало поштовх сільським громадам, громадським організаціям за рахунок співфінансування покращити якість обслуговування та розвиток інфраструктури на селі. За рахунок різних джерел фінансування в рамках проектів реконструйовано вуличне освітлення, сільські водогони, облаштовано шкільні заклади енергоощадними вікнами.

В II турі міжнародної програми сільськими громадами району було освоєно на покращення соціальної інфраструктури 706,9 тис. грн. з яких фінансовий ресурс ПРООН склав 319,2 тис. грн., крім того були залучені кошти бюджетів різних рівнів – 238,8 тис. грн., кошти сільських громад – 84,9 тис. грн., допомога сільськогосподарських підприємств – 63,9 тис. грн.

В рамках реалізації III фаза міжнародного проекту „Місцевий розвиток, орієнтований на громаду ” впроваджується проект ”Реконструкція нежитлової будівлі (школи) під Будинком школяра та молоді з приміщеннями для тимчасового проживання в с. Родниківка” на суму 1,8 млн. грн.

Участь у міжнародних проектах і безпосередньо освітянської галузі Уманського району у програмі „Кусаноне” дозволило провести заміну дерев'яні віконні блоки на енергоощадні металопластикові вікна на загальну суму 1344 тис. грн. з яких грантова фінансова допомога складала 1054 тис. грн.

Для поліпшення соціального захисту осіб з обмеженими фізичними можливостями, ветеранів війни і праці, та громадян, які постраждали від наслідків Чорнобильської катастрофи, в Уманському районі прийнята та функціонує районна комплексною програмою «Турбота». Протягом 2017 року відповідно до програми спрямовано 2790,2 тис. грн. бюджетних коштів району на соціальний захист учасників антитерористичної операції та їх сімей для медичного та соціального забезпечення, адаптації, психологічної реабілітації, професійної підготовки (перепідготовки). Крім того на вшанування пам'яті загиблих учасників антитерористичної операції протягом 2015-2017 років спрямовано 1167,4 тис. грн.

З метою соціального захисту населення системою державної допомоги, охоплено 11927 сімей, що становить 63% від їх загальної кількості населення району. За 2017 рік виплачено допомог, субсидій, пільг на суму 162 млн. грн.

В рамках реалізації Стратегії розвитку Черкаської області до 2020 року в районі прийнято Стратегію розвитку Уманського району за вище названий період, яка затверджена рішенням районної ради від 22.03.2016 №6-7/VII, на виконання якої розроблений та прийнятий план розвитку району до 2020 року [5].

Основною метою розробки Стратегічного плану стало визначення пріоритетних напрямів розвитку району на довгостроковий період та здійснення планомірних і послідовних заходів по максимальному наближенню рівня життя мешканців району до європейських стандартів за рахунок збалансованого використання внутрішнього і зовнішнього потенціалу людських, фінансових, матеріальних ресурсів.

Стратегічний план розвитку району зорієнтований на вирішення чотирьох пріоритетних напрямів, а саме:

- покращення медичного обслуговування населення;
- покращення якості питної води в населених пунктах;
- розвиток освіти та спорту;
- зростання конкурентоспроможності економіки населених пунктів.

Таким чином реформа місцевого самоврядування направлена на забезпечення розвитку самодостатніх територій регіону, створення умов для координації життєдіяльності територіальних громад.

В контексті зміцнення інституту місцевого самоврядування в районі вирішального значення набуває його якісний кадровий склад. Сьогодні на перший план виступає питання професіоналізму посадових осіб, їх спроможність ефективно управляти власністю і фінансами місцевого самоврядування, бюджетними установами, об'єктами інфраструктури та соціальної сфери, тощо.

В районі відпрацьовані конструктивні зміни, що стосуються децентралізації влади та подальшого розвитку місцевого самоврядування.

Висновки. Реформа місцевого самоврядування має забезпечити самодостатність регіонів, створити умови для покращення життєдіяльності територіальних громад, а саме: формування територіальних громад здатних і спроможних самостійно вирішувати питання місцевого значення, чіткий розподіл повноважень між рівнями органів місцевого самоврядування та органами виконавчої влади. Реформування має підвищити рівень якості життя людей у містах, селищах, селах шляхом забезпечення спроможності органів місцевого самоврядування створювати соціально – економічні умови розвитку територіальних громад та їх об'єктів, забезпечити доступність жителям громади до якісних адміністративних, муніципальних, соціальних та інших послуг.

Разом з тим дослідження підтверджують існування ряду диспропорцій на районному та місцевому рівнях, що суттєво впливає на ефективність управління територіями. Місцевому самоврядуванню необхідно отримати, разом з фінансовою децентралізацією, автономію щодо реалізації своїх функцій, шляхів і засобів їх здійснення, а найголовніше – ресурсів, необхідних для ефективного функціонування. Значних зусиль потребує розробка сучасних технологій управління територіями та відповідна підготовка керівних кадрів для територіальних громад.

Список літератури.

1. Малик Я. До питання про взаємодію органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні / Я. Малик // Ефективність державного управління: Зб.наук.пр. – Вип. 43. 2015. С.295-361.
2. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08 вересня 2005 року № 2850-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>
3. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 року № 385 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
4. Рябоконт О. О. Соціально-економічний розвиток України в умовах бюджетної децентралізації економіки / О. О. Рябоконт // Агросвіт. – 2016. – № 3. – С. 29-33.
5. Стратегія розвитку Уманського району до 2020 року. Рішення VI чергової сесії Уманської районної ради від 26 жовтня 2016 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://umanrada.gov.ua/cat_sessions.

References.

1. Malyk, Y.A. (2015), "About the problem of interaction of state government authorities and local self-administration authorities in Ukraine" *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnia*, vol. 43, pp.295-361.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2005), The Law of Ukraine "About stimulating the development of regions ", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2850-15> (Accessed 2 July 2018).

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the State Strategy for Regional Development for the period up to 2020"", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> (Accessed 2 July 2018).
4. Ryabokon O. O. (2016), "Social and economic development of Ukraine in the conditions of budget decentralization of economy", *Agrosvit*, vol.3, pp. 29-33.
5. The official site of the Uman district council (2016), «Strategy of development of Uman region till 2020», available at: http://umanrada.gov.ua/cat_sessions (Accessed 4 July 2018).

Стаття надійшла до редакції 17.07.2018 р.